

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ บรรลุวัตถุประสงค์และสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และได้ผลการวิจัยที่เป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาและพัฒนการผลิตข้าวอินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเผยแพร่และการขยายผล ไปสู่การผลิตข้าวอินทรีย์ให้ขยายวงกว้างต่อไปนั้น เนื่องจากการได้รับทุนสนับสนุนจากทุนอุดหนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2548

คณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้ความร่วมมือและให้ความอนุเคราะห์ ข้อมูลตลอดจนเวลาที่ให้สัมภาษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกร จำนวน 194 ท่าน ด้วยความเสียสละ เวลาอันมีค่าการทำงานมาให้ข้อมูล และร่วมมือในการถ่ายทำภาพเคลื่อนไหวประกอบเสียง (วีซีดี) รวมถึงศูนย์ประสานเกษตรผสมผสานจังหวัดมุกดาหาร ที่ให้ข้อมูลและร่วมกิจกรรมการผลิตสื่อจน สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณผู้นำเกษตรกรที่ให้คำชี้แนะ เกษตรกรเจ้าของสถานที่ดูงานที่ให้ความอนุเคราะห์ และน้อง ๆ นักศึกษาที่ช่วยเก็บข้อมูล ช่วยจัดการดูงานของเกษตรกร การถ่ายทำชุดวีซีดี ตลอดจนช่วย พิมพ์จนสำเร็จจนสามารถนำไป ศึกษาและเป็นข้อมูลเผยแพร่สืบไป

คณะผู้วิจัย

กันยายน 2550

คำนำ

การวิจัยครั้งนี้ นับว่ามีความสำคัญต่อผู้เกี่ยวข้องด้านข้าวทุกกลุ่ม ไม่เฉพาะแต่เกษตรกรเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงผู้บริโภค นักวิชาการ หน่วยงานส่งเสริมการผลิตข้าวทั้งภาครัฐและเอกชน นักธุรกิจ ตลอดจนผู้ที่อยู่ในสภาวะที่ต้องพึ่งพิงสุขภาพที่ต้องบริโภคอาหารจากวัตถุดิบที่ปลอดภัยและมีคุณค่าทางอาหารสูง ซึ่งแหล่งอาหารที่สำคัญที่สุดของคนไทยก็คือข้าวนั่นเอง และข้าวที่สามารถตอบสนองให้ทุกกลุ่มดังกล่าว มีสุขภาพดี ลดต้นทุนด้านการผลิต ช่วยรักษาสภาพแวดล้อม และเชื่อมโยงเครือข่ายได้ ดินนั้นก็คือ ข้าวอินทรีย์

การผลิตข้าวอินทรีย์ เป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมของเกษตรกรไทยที่ไม่พึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายนอก หากมองย้อนหลังการผลิตข้าวครั้งก่อนการปฏิวัติเขียว มีการลงทุนน้อย ผลผลิตสูง เกษตรกรมีข้าวบริโภคตลอดปี ปลอดภัย ซึ่งตรงข้ามกับปัจจุบันที่มีการลงทุนมาก ผลผลิตต่อพื้นที่สูง แต่เป็นหนี้ พร้อมสุขภาพของเกษตรกรเองก็ทรุดโทรมจากสารเคมี การลดต้นทุนจากการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติกลับหายากยิ่งขึ้น เนื่องจากการผลิตข้าวไม่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อาหารตามธรรมชาติมีสารพิษตกค้าง ไม่เหมาะสมต่อการบริโภค ขณะเดียวกันเกษตรกรต้องทำงานหาเงินมากขึ้นเพื่อนำไปซื้ออาหารมาทดแทนแหล่งโปรตีนของครอบครัว จึงเห็นได้ว่าการผลิตข้าวโดยใช้สารเคมี ต้องลงทุนสูง ทั้งการผลิตโดยตรง ทั้งใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร อาจรวมถึงค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพของตนเองอีกด้วย

การผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรที่ได้ผลจนเป็นที่น่าพอใจ และมีการขยายผลสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ มีความจำเป็นอย่างมากที่จะได้ให้เกษตรกรรายอื่น เกิดความเชื่อมั่นมั่น ยอมรับ และปฏิบัติตาม ซึ่งเมื่อเกษตรกรรายอื่นได้เรียนรู้แล้วการดำเนินการตามและประยุกต์ย่อมง่าย ซึ่งการเผยแพร่ โดยมีข้อมูลที่นำเสนอ น่าเชื่อถือและช่องทางถึงกลุ่มเป้าหมายโดยชัดเจน จึงเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดการวิจัยในครั้งนี้ โดยคาดหมายว่า วิธีการผลิตข้าวอินทรีย์แบบง่าย ๆ และเหมาะสม จะถูกนำไปเผยแพร่ให้กับเกษตรกรรายอื่นที่ยังรอข้อมูลที่ชัดเจนก่อนดำเนินการ ให้มาร่วมผลิตข้าวอินทรีย์ จนพื้นที่การผลิตข้าวอินทรีย์เพิ่มขึ้นและผลผลิตเพิ่มสูงขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจของเกษตรกร ซึ่งส่งผลกระทบต่อเพิ่มพร้อมลดค่าใช้จ่าย

การวิจัยครั้งนี้ หากมีสิ่งใดบกพร่อง หรือผิดพลาดประการใด รวมทั้งมีข้อเสนอแนะต่าง ๆ คณะผู้วิจัยใคร่ขออนุโมทนาที่จะนำไปปรับปรุง ทุกประการ

คณะผู้วิจัย

กันยายน 2550

บทคัดย่อภาษาไทย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกรในพื้นที่ 5 จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับในการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกร 3) เพื่อพัฒนารูปแบบและสื่อสำหรับการเผยแพร่ข้าวอินทรีย์ การศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์จำนวนเกษตรกร 194 รายในพื้นที่เป้าหมาย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและพรรณนาโวหาร ซึ่งฐานข้อมูลดังกล่าวนำไปพัฒนาเป็นสื่อแผ่นบันทึกภาพและเสียง (วีซีดี) และแผ่นพับ

การศึกษพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 48.3 ปี มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.0 คน มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.7 คน พื้นที่ในการทำนาข้าวอินทรีย์เฉลี่ยครัวเรือนละ 8.70 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง เกษตรกรมีรายได้เฉลี่ย 80,825.93 บาท ต่อครอบครัวต่อปี ซึ่งเกษตรกรร้อยละ 81.44 มีประสบการณ์การปลูกข้าวอินทรีย์ 2.5 ปี ลักษณะดินที่ปลูกข้าวอินทรีย์ส่วนมากเป็นดินปนทรายและอยู่ในเขตน้ำฝน เกษตรกรร้อยละ 67.78 ทำนาคำ โดยไถแปรลง 1-2 ครั้งก่อนปักดำ ใช้ต้นกล้าอายุเฉลี่ย 23.2 วัน ตกกล้าในเดือน พฤษภาคม- มิถุนายนและปักดำในเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม ใช้ต้นกล้า 3.4 ต้นต่อไร่ และมีการรักษาระดับน้ำเฉลี่ยสูง 9.3 เซนติเมตร ได้ผลผลิตเฉลี่ย 484.01 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรมีการใช้สารอินทรีย์ต่าง ๆ ในแปลงนา โดยมีการใช้ปุ๋ยน้ำหมักร้อยละ 34.29 ใช้ปุ๋ยคอกร้อยละ 39.63 ใช้ปุ๋ยหมักร้อยละ 28.27 และมีการใช้สารอินทรีย์ ชนิดอื่น เช่น น้ำส้มควันไม้ สารกลั่นไล่แมลง สำหรับป้องกันกำจัดศัตรูพืช ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับของเกษตรกรในการผลิตข้าวอินทรีย์ มีดังนี้ 1) ด้านกายภาพ ได้แก่ ความสะดวกในการเดินทางไปนา 2) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าวอินทรีย์จำหน่ายง่ายพร้อมมีตลาดรองรับ 3) ด้านสุขภาพ ได้แก่ การมีข้าวอินทรีย์ที่ปลอดภัยไว้บริโภค 4) ด้านชีวภาพ ได้แก่ นาข้าวอินทรีย์เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ 5) ด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์หาง่าย 6) ด้านสังคม มีกลุ่มที่ทำกิจกรรมร่วมกัน 7) ด้านการส่งเสริม ได้แก่ มีเจ้าหน้าที่ไปนิเทศงานโดยสม่ำเสมอ ส่วนการพัฒนารูปแบบและสื่อสำหรับการผลิตข้าวอินทรีย์นั้น ในรูปแบบของการศึกษาดูงานเหมาะสมกับเกษตรกรที่ประสงค์จะดำเนินการผลิตข้าวอินทรีย์ ขณะที่สื่อวีซีดีเหมาะสมต่อการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรได้รับรู้ ส่วนสื่อแผ่นพับนั้นเหมาะสมต่อเกษตรกรที่ดำเนินการผลิตข้าวอินทรีย์แล้วและประสงค์ที่จะศึกษาการผลิตสารอินทรีย์ชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนการผลิตและการนำไปใช้

Abstract

The study found that the majority of farmer was male with on average 48.3 years old. The household consisted of 5 persons and average labour force at 2.7. The land use for producing organic rice was 8.70 rai per household, actually all of them owned the lands. The average total annual income per household was 80,825.93 bath. Almost farmers had 2.5 years experience on organic rice cultivation. Actually, the soil type was sandy soil located mostly in rainfed area. Average 67.78 percentages of farmers used the transplanting method with the average age of seedling was 23.2 days. Normally, farmers broadcasted the seed in May-June then transplanting started in June-July by using 3.4 seedling per hill. The water level was kept at 9.3 centimeters on paddy field during vegetative phase. The average yield was 484.01 kilograms per rai. The study, furthermore, illustrated the farmers used the organic matter for improving the yield and quality of soil. The percentages of farmers using organic liquid fertilizer, manure and compost were 34.29, 30.63 and 28.27, respectively. Moreover, farmers used the various herbal plants for the pest control.

In terms of the factors effecting adoption to produce organic rice, the much level degree were following : 1) physical factor was the convenient traveling to paddy field, 2) economic factor was available market , 3) health factor was organic and chemical free rice were availability for household consumption, 4) biology factor was the natural and local food sources, 5) production factor was organic seed availability, 6) social factor was the participation with farmer group, 7) extension factor was many extension workers from various organizations involved and usually supervised. In terms of the expansion model and media development on organic rice production, the study had been focused on two expansion methods: field trip and media production that consisted of 1) VCD making on organic rice production and 2) brochure about making on liquid organic fertilizer and compost making. The research found that each expansion method was suitable to each target group. It also showed the field trip was used for the farmers to farmer learning

process to share knowledge and experience resulting them to make decision for cultivation the organic rice. According to VCD, a majority of farmers mentioned that they understood the content easily since it illustrated with moving picture and sound, took less time than 15 minutes. In terms of farmers' view on brochure, the study found that farmers clearly understood and could follow the content on liquid organic fertilizer and compost making process.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
คำนำ	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
Abstract	ง
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและมาที่ของปัญหาการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ทฤษฎีหรือกรอบแนวคิด (Concept Paper) ของโครงการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของโครงการวิจัย	4
1.5 พื้นที่และประชากรเป้าหมาย	5
1.6 ระยะเวลา	5
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับและหน่วยงานที่นำไปใช้	5
บทที่ 2 แนวความคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 ทฤษฎีการยอมรับ	6
2.2 มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในประเทศและนานาชาติ	11
2.3 มาตรฐานเบื้องต้นของเกษตรกรอินทรีย์ตามมาตรฐานของ IFOAM	13
2.4 หลักและแนวทางในการผลิตข้าวอินทรีย์	15
2.5 มาตรการกำกับดูแล ตรวจสอบคุณภาพ และรับรองผลผลิตข้าวอินทรีย์	19
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 ประชากรตัวอย่าง	23
3.2 เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล	23
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	24
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	24

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัยและอภิปรายผล	
4.1 ลักษณะพื้นฐานบางประการทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์	25
4.2 ประสบการณ์การผลิตข้าวอินทรีย์ และแรงจูงใจในการผลิตข้าวอินทรีย์	34
4.3 สภาพการผลิต ปัญหาและปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับของเกษตรกรในการผลิตข้าวอินทรีย์	35
4.4 การพัฒนารูปแบบสื่อและสำหรับการเผยแพร่การผลิตข้าวอินทรีย์ที่เหมาะสม	69
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการศึกษา	72
5.2 ข้อเสนอแนะ	76
บรรณานุกรม	78
ภาคผนวก	81
- การเชื่อมโยงปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการผลิตข้าวอินทรีย์	82
- ต้นทุนการผลิตข้าวอินทรีย์	83
- ปฏิทินการดำเนินกิจกรรมในแปลงนาข้าวอินทรีย์โรงเรียนชาวนาบ้านสุขเกษม	
อ. นาแก จ. นครพนม	84
- ประเด็นการประชุมเชิงวิชาการ	85
- แบบสอบถามเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์ปี 2547	87
- แบบประเมินการอบรมและดูงาน	96
- รวมภาพกิจกรรม	98
- รูปโปสเตอร์ที่นำเสนอในงานวิชาการและการเผยแพร่	100
- แผ่นพับการเผยแพร่การทำสารอินทรีย์สำหรับการผลิตข้าวอินทรีย์	101

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ลักษณะการยอมรับนวัตกรรมของกลุ่มคน	10
ตารางที่ 2 บัณฑิตสู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์	19
ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามลักษณะทางพื้นฐานทางสังคม	24
ตารางที่ 4 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามลักษณะพื้นฐานบางประการ ทางด้านเศรษฐกิจของเกษตรกร	29
ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร ที่เริ่มผลิตข้าวอินทรีย์และการจูงใจ	33
ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามสภาพลักษณะของดิน พันธุ์ข้าวและแหล่งน้ำ	35
ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามสภาพการปลูกและการดูแลรักษา	39
ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามสภาพการใช้สารอินทรีย์ในแปลง ข้าวอินทรีย์	45
ตารางที่ 9 จำนวนเกษตรกรและร้อยละ จำแนกตามการป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว	49
ตารางที่ 10 จำนวนเกษตรกรและร้อยละ จำแนกตามการดูแลแปลงข้าวจนถึงการเก็บเกี่ยว	52
ตารางที่ 11 เปรียบเทียบผลผลิตข้าวในปี 2547 – 2548 ของเกษตรกร	54
ตารางที่ 12 จำนวนเกษตรกรและร้อยละ จำแนกตามการตลาดและการจำหน่ายข้าว ปี 2547 – 2548	57
ตารางที่ 13 จำนวนเกษตรกรและร้อยละ จำแนกตามรายได้และต้นทุนการผลิต ปี 2547 – 2548	61

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ขอบเขตการวิจัยตลอดช่วง 3 ปีของระยะเวลาโครงการวิจัย	4
ภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมตามช่วงเวลา	8
ภาพที่ 3 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามปัญหาที่พบในการผลิตข้าวอินทรีย์	66-67
ภาพที่ 4 แสดงจำนวนร้อยละของเกษตรกร ตามปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับในการทำนาข้าวอินทรีย์	68
ภาพที่ 5 การได้รับประโยชน์ของเกษตรกรจากการศึกษาดูงาน	69
ภาพที่ 6 การเผยแพร่การผลิตข้าวอินทรีย์ผ่านสื่อ VCD และ website	70